

ویژگی‌های اخلاقی امام علی علیه‌السلام در خانواده

در این یادداشت، در ابتدا به روش همسرداری حضرت علی علیه‌السلام، پرداخته و سپس روش و سبک آموزشی و تربیتی فرزندان و در نهایت، روش برخورد حضرت با خویشاوندان را بررسی می‌نماییم.

در این یادداشت، در ابتدا به روش همسرداری حضرت علی علیه‌السلام، پرداخته و سپس روش و سبک آموزشی و تربیتی فرزندان و در نهایت، روش برخورد حضرت با خویشاوندان را بررسی می‌نماییم.

روش همسرداری امیرمومنان علی علیه‌السلام

حضرت، همواره خوش اخلاقی و خوی نیکو را موجب و ایجاد کننده محبت و دوستی معرفی می‌کند. [1] ولی در مقابل، بد اخلاقی و بد خویی را همنشین بد می‌داند، [2] آن را باعث تباه شدن و از بین رفتن زندگی و موجب اذیت و آزار انسان به حساب می‌آورد. [3] حضرت که خود در دامان پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله است، از آن بزرگوار آموخته است که رمز پیروزی و موفقیت در زندگی، به خصوص در کانون گرم خانواده، داشتن اخلاق و خوی نیکو و پسندیده است.

دو نکته اساسی خانواده علوی امام علی علیه‌السلام و فاطمه سلام‌الله‌علیها این است که هر دو از چشمه سار وحی سیراب شده و توسط پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله، تربیت و پرورش یافته‌اند. لذا از جهت اخلاقی، آن دو بزرگوار بسیار به هم نزدیک و شبیه هم هستند و با یکدیگر توافق کامل دارند و دید و بینش هر دو به زندگی، یکی است؛ بدین جهت رابطه‌ای که با یکدیگر برقرار کرده‌اند، همراه با محبت، مهربانی، صفا و وفاداری به همدیگر و احترام متقابل است.

آن دو، به خلق و خوی هم آشنا هستند و چه زیباست این وصلت و رشته پیوند خانوادگی که میان آنان که هیچ چیز آن را سست و متزلزل نمی‌سازد؛ زیرا حضرت علی علیه‌السلام، حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها را به خوبی می‌شناسد و برای او احترامی در خور قائل است. حضرت علی علیه‌السلام، به خوبی می‌داند که فاطمه سلام‌الله‌علیها، از بزرگان زنان عالم و نوری از انوار پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله است و نیز به خوبی آگاه است که اگر یکی از ویژگی‌ها نصیب زن دیگری می‌شد، شایسته هر نوع تعظیم و تکریم بود تا چه رسد به فاطمه سلام‌الله‌علیها که خود داراری همه آن فضیلت‌هاست.

حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها نیز منزلت و مقام عالی شوهر را می‌دانست و او را محترم می‌شمرد؛ آن چنان که زن مسلمان، به پیشوای خویش احترام می‌کند؛ زیرا فاطمه سلام‌الله‌علیها به مقام حق علی علیه‌السلام، چنان که باید و شاید، آشنا بود و از او پیروی می‌کرد، او می‌دانست که حضرت علی علیه‌السلام، صاحب مقام ولایت و خلافت بزرگ و امامت است.

حضرت، برادر رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله و خلیفه، وارث و وصی آن بزرگوار و از همه مردم پیشگام‌تر در اسلام و دارای علم و کمالات در فضایل بی‌شمار است. با توجه به همین شناخت و کانون پر از مهر و عاطفه خانوادگی بود که امام علی علیه‌السلام می‌فرمود: «به خدا سوگند که در همه عمر زندگی مشترک، هرگز به فاطمه خشم نگرفته و هرگز او را به کاری وادار نساختم... و او نیز به من هرگز خشم نگرفت و در هیچ کاری مرا نافرمانی نکرد. او به گونه‌ای بود که هر گاه به او می‌نگریستم غم‌ها و اندوه‌هایم زدوده می‌شد.» [4]

در روایتی آمده است که پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله، امور مربوط به این کانون گرم را میان امام علی علیه‌السلام و فاطمه سلام‌الله‌علیها تقسیم کرده بود؛ به این شکل که علی علیه‌السلام، موظف بود کارهای بیرون از خانه را انجام دهد و فاطمه سلام‌الله‌علیها، به امور داخل خانه می‌رسید و از تقسیم کار، بسیار راضی و خشنود بود. [5]

با این حال، امام علی علیه‌السلام، در خانه نیز به فاطمه سلام‌الله‌علیها، کمک می‌کرد و از بار سنگین کارهای داخل خانه که بر دوش او بود، می‌کاست. حضرت در خانه، عدس پاک می‌کرد، خانه را جارو می‌زد و در آسیاب کردن جو به فاطمه سلام‌الله‌علیها یاری می‌داد. [6]

گفته شده است، روزی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله به خانه علی علیه‌السلام و فاطمه سلام‌الله‌علیها آمد و دید آنان مشغول آسیاب کردن هستند؛ فرمود: «کدام یک از شما بیشتر از دیگری خسته شده است؟ حضرت علی پاسخ داد: ای رسول خدا! فاطمه خسته‌تر است. پیامبر کنار علی علیه‌السلام قرار گرفت و به کمک او به آرد کردن جو مشغول شد.» [7]

در روایتی نیز به نقل از امام علی علیه‌السلام، آمده است: «روزی پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله به خانه ما آمدند، در حالی که حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها در کنار دیگی نشسته بودند و غذا را طبخ می‌کردند و من هم عدس پاک می‌کردم؛ پیغمبر اکرم مرا در این حالت دید و به

من فرمود: ای علی! از من بشنو و من جز آن چه خداوند فرمان داده چیزی نمی‌گویم. هر مردی که در منزل به زنش کمک کند، به عدد هر موی بدنش عبادت یک سال که روزها را روزه گرفته و شبها را به عبادت مشغول بوده به او داده می‌شود و خداوند بزرگ به او پاداش صابران را عطا می‌کند؛ همانند پاداشی که به حضرت داوود، یعقوب و عیسی علیهم‌السلام عطا کرد.» [8]

امام جعفر صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «امیر مؤمنان [علی علیه‌السلام] به خانه هیزم و آب می‌آورد و جارو می‌کرد و فاطمه آسیاب و خمیر می‌کرد و نان می‌پخت.» [9]

امام هیچ وقت، از یاری و کمک به فاطمه سلام‌الله‌علیها، در خانه و بیرون از خانه، کوتاهی نکرد و مقررات اسلامی را در مورد او نادیده نگرفت و در هر حال مدافعتش بود. [10]

حضرت علی علیه‌السلام در مورد حقوق همسران می‌فرمود: «مبادا بر زنان خود ستم روا دارید و آنان را از حق خویش محروم سازید. هر کس به اندازه یک درهم گوشت برای همسر و فرزندان خویش خریداری کند، مانند کسی است که برده‌ای از فرزندان اسماعیل علیه‌السلام را آزاد ساخته است.» [11]

رفتار و اخلاق حضرت علی علیه‌السلام با فرزندان

شیوه و رفتار امام علی علیه‌السلام با فرزندان، بر همان مبنایی استوار بود که خود بر آن اساس، از سوی پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله تربیت شده بود و معتقد بود که فرزند را بر پدر و پدر را بر فرزند حقوقی متقابل است؛ «حق فرزند بر پدر آن است که بر او نامی نیک بگذارد. ادب نیکو و پسندیده بیاموزد و قرآن را به او آموزش دهد و در مقابل، حق پدر به فرزند آن است که از پدر فرمان برد، جز آنجا که اطاعت از پدر، در مسیر سرپیچی از فرمان خداوند باشد.» [12]

حضرت در بیانی زیبا، در مورد فضایل و ارزش‌های تعالی در زندگی، به امام حسن و حسین علیهما‌السلام چنین می‌آموزد: «تقوا داشته باشید. به دنبال دنیا و مظاهر آن نباشید؛ حتی اگر دنیا به شما روی آورد، بر هر چه از مواهب دنیایی است و از دست می‌دهید، تأسف نخورید. به حق سخن بگویید. برای پاداش الهی کار و کوشش کنید. دشمن ستمگر و یار ستم‌دیده باشید. در کارهایتان نظم داشته باشید. برای ایجاد صلح و آشتی بین مردم تلاش کنید. حال و وضعیت یتیمان را مراعات کنید و نگذارید از بین بروند. همسایگان خود را رعایت کنید. در عمل به قرآن، مبادا دیگران بر شما پیشی گیرند. همواره مواظب نماز باشید. امر به معروف و نهی از منکر را هرگز ترک نکنید که در آن صورت، بدان بر شما تسلط پیدا کرده، دعایتان مستجاب نخواهد شد. بر شما باد همبستگی و از تفرقه و پشت کردن به یکدیگر بپرهیزید!» [13]

همچنین حضرت علی علیه‌السلام در خصوص چگونگی تربیت آنان می‌فرمود: «هر کسی فرزند کودکی داشته باشد، باید کودکی کند.» [14]

حضرت علی علیه‌السلام در این فرمایش ارزشمند، نکته اساسی و حکمت آمیز را مطرح کرده که با هر کس باید به زبان خود او سخن گفت و رفتار کرد؛ چه اینکه فاصله زمانی و فاصله فکری و فرهنگی میان افراد، مانع از آن است که بتوانند همدیگر را به درستی درک کنند. در توصیه‌ای آموزنده و پر از حکمت حضرت، در خصوص رعایت موقعیت زمانی کودکان و فرزندان و فاصله میان دو نسل می‌فرماید: «فرزندان خود را به آداب و نوع تربیت خود محدود نکنید؛ زیرا آنان برای روزگاری غیر از روزگار شما آفریده شده‌اند.» [15]

توجه نداشتن به مولفه‌هایی همچون فاصله سنی، زبان و اقتضائات زمانی و غفلت از گذر زمان و تغییر آداب و رسوم، در امر تربیت فرزندان، نه تنها مفید نیست، بلکه خسارت‌های جبران ناپذیر و فراوانی را به بار خواهد آورد.

امام علی علیه‌السلام، با توجه به این گونه مسائل، در نامه‌ای تفصیلی به امام حسن علیه‌السلام، شیوه و نوع رفتار و اصول تربیتی و پرورشی خود را که در مورد فرزندش اعمال کرده، برای او نوشته است. [16] آن حضرت نه تنها به جهت نظری، به تعلیم و تربیت فرزندان خود می‌پرداخت، بلکه از جهت عملی نیز به این امر توجه می‌کرد و در زندگی اجتماعی به آنان مسؤلیت می‌داد و از آنان انتظار داشت که به آموزه‌هایش پاسخ شایسته دهند.

اما نمونه‌هایی از این مسؤلیت‌ها و وارد کردن آنها به حوزه مسائل اجتماعی، بدین شرح است:

امام علی علیه‌السلام، برای اینکه به فرزند خود شخصیت و مسؤلیت دهد، مثلا داور و قضاوت مردی که برای آزادی فردی بی‌گناه از قصاص، به قتل اعتراف کرده بود، به امام حسن علیه‌السلام واگذار کرد و حضرت نیز قضاوت فرزندش را پسندید و قضاوت او را تأیید کرد. [17]

همچنین حضرت، فرماندهی ده هزار نفر از سپاهیان را در جنگ صفین به امام حسین علیه‌السلام واگذار کرد. [18]

سیره و روش امام علی علیه‌السلام در مورد خویشاوندان

از جمله سنت‌های نیکو و اصول اساسی در فرهنگ اسلام که پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله نیز بسیار تاکید داشته است، دلبستگی به خانواده، حفظ و حراست از بستگان و رسیدگی به آنان، اهتمام به صلح رحم و استوار ساختن پیوند خویشاوندی است.

امیرمؤمنان علی علیه‌السلام نیز در این زمینه پیشتاز بوده است؛ چنان که خود در یکی از فرمایشاتش به این مطلب تصریح کرده است: «هیچ کس در پذیرش دعوت حق و صلح رحم، چون من پیشتاز نبوده است.» [19]

در فرمایشی دیگر نیز حضرت فرموده است: «ای مردم، بدون تردید هیچ فردی [هر چند دارای ثروت فراوان و مکتب بی‌شمار باشد] از خویشان و بستگان خود بی‌نیاز نیست که از او با زبان و دست دفاع کنند. خویشاوندان، بزرگ‌ترین گروه از مردم هستند که از انسان حمایت می‌کنند و ناراحتی او را از بین می‌برند. هنگامی که حادثه‌ای برای شخص پیش آید، آنها پرعاطفه‌ترین مردم هستند. آگاه باشید که نباید از بستگان و خویشان بی‌نوازی خود روی گردان و از آنان چیزی را دریغ دارید که اگر بر آنان اتفاق نکتند، بر دارایی نیفزاید و اگر به آنان اتفاق نکتند، کاستی در مالشان پدید نیاید.

هر فردی که از کمک به عشیره و اقوام خود کوتاهی کند، فقط یک دست از یاری آنان کم شده؛ ولی او خود را از دست‌های زیادی محروم

کرده است. هر کس با نزدیکان و اطرافیان خود مدارا کند، همواره دوستی و مهربانی آنان را نصیب خود کرده است.» [20]
حضرت در یکی دیگر از فرمایشات خود در مورد اقوام چنین توصیه می‌کند: «فردی که خدا به او توانمندی داده است، باید پیوند خویشاوندی را استوار سازد [صله رحم کند] و از میهمانان به خوبی و شایستگی پذیرایی کند.» [21]
و در وصیتی دیگر حضرت به فرزندش امام حسن علیه‌السلام فرمود: «خویشان و اقوامت را گرامی بدار که بال‌های تو هستند و به نیروی آنان می‌توانی پرواز کنی و همچنین که با آنان به دشمن یورش می‌بری.» [22]
به این ترتیب امام علی علیه‌السلام، پیوند خانوادگی و خویشاوندی را بسیار محترم می‌داشت و به حفظ پیوندی خویشاوندی سفارش می‌فرمود و خود در این راه پیشگام و پیشتاز بود.

منبع:

- [1]. غرر الحکم و درر الحکم، ص 190
  - [2]. همان، ص 299
  - [3]. همان، ص 299
  - [4]. بحار الانوار، ج 43، ص 31
  - [5]. وسائل الشیعه، ج 14، ص 123
  - [6]. بحار الانوار، ج 43، ص 50
  - [7]. تنبیه الخواطر، ج 2، ص 230
  - [8]. جامع الاخبار، فصل 59
  - [9]. الکافی، ج 5، ص 86
  - [10]. بحار الانوار، ج 77، ص 408 و 407
  - [11]. همان، ج 78، ص 32
  - [12]. نهج البلاغه، حکمت 400
  - [13]. همان، نامه‌ی 47
  - [14]. وسائل الشیعه، ج 15، ص 203
  - [15]. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج 20، ص 267
  - [16]. نهج البلاغه، نامه 47
  - [17]. الکافی، ج 7، ص 289
  - [18]. نهج البلاغه، خطبه‌ی 181
  - [19]. همان، خطبه‌ی 139
  - [20]. همان
  - [21]. همان، خطبه 142
  - [22]. همان، نامه‌ی 31
- عقیل مصطفوی مجد